

Als we op de Gronausestraat aankomen, voegen we ons bij een enorme groep mannen die van het fabrieksterrein van Ramie Union afkomen. Het moeten er vele honderden, misschien wel duizenden zijn. Mijn verstand staat stil bij het zien van zoveel mensen. Een enorme mensenmassa die voortgedreven wordt in de richting van de grens. Ineens blijven de mannen voor ons staan. Voordat we kunnen reageren, botsen we op onze voorgangers.

Er klinken schoten en er wordt geschreeuwd: *‘Stehen bleiben!’*

Ik zie twee jongens een weiland in rennen, maar al na enkele tientallen meters vallen ze neer. Doodgeschoten door de moffen. Ik ril van emotie.

Roerloos liggen ze in het gras en voordat ik me kan herstellen, wordt er weer geschreeuwd: *‘Laufen, laufen!’*

Met de meest denkbare weerzin begin ik weer te lopen. De Duitsers zijn buiten zichzelf van woede. Langs de weg staan mensen te kijken. Je ziet de ontzetting op de gezichten. Sommige vrouwen geven boterhammen aan de mannen. Als we eenmaal in Glanerbrug zijn, ter hoogte van de Kerkstraat, voegt zich opnieuw een groep mannen bij de colonne. Het is moeilijk in te schatten, maar ik denk werkelijk dat we met duizenden zijn.

Als we eenmaal de grens over zijn en in Gronau aankomen, staan ook Duitsers te kijken naar de enorme slang van mannen die in een sukkeldraf over de straat voortsjokken. Velen kijken schuld bewust, maar er zijn er ook die schelden.

Als we eenmaal in de buurt van het treinstation aankomen, stoppen we. We staan op de weg langs het spoor en moeten daar

lang wachten. Duitse soldaten lopen vanaf het station in onze richting en een officier geeft aanwijzingen aan de soldaten die ons bewaken. In de stilte wordt de situatie indringender en ligt er een zware steen op mijn maag.

Opeens klinkt een ijle en onvaste stem die begint te zingen: 'Er ligt tussen Regge en Dinkel een land...' De woorden klinken als een oproep tot een vorm van verzet.

Meer en meer stemmen nemen het lied over en ineens hoor ik mijzelf, de brok in mijn keel overwinnend, het Twentse volkslied zingen. Het is indringend en de Duitsers reageren tot mijn verbazing niet. Ze staan naar ons te kijken, maar doen niets. Krachtiger worden de woorden en uiteindelijk klinkt het trots. Mannenstemmen die hun angst en woede van zich afzingen. Als de stilte terugkeert, voel ik de weerstand tegen dit onrecht toenemen en, hoe vreemd ook, er stroomt nieuwe energie in mij.

Er staan treinen klaar. Ik kan ze in het donker niet zien, maar het gesis van de stoomlocomotieven en holle metalen klanken dringen tot mij door. Velen gaan op straat zitten en praten gedempt met elkaar. Er klinkt een stoomfluit van één van de locomotieven, een kort, snijdend signaal.

Dit is blijkbaar het teken voor de soldaten om in actie te komen. We worden in groepen van ongeveer vijftig mannen ingedeeld en moeten naar de wachtende treinen lopen. Het verbaast mij dat het geen goederentreinen zijn, maar gewone passagierstreinen. Piet en ik lopen langs de wagons naar het middelste deel van de trein, waar we door soldaten worden opgewacht.

‘Einsteigen,’ wordt er geroepen, en we klimmen aan boord van de wagon, waar het al snel dringen is.

Gelukkig kunnen we een zitplaats bemachtigen in één van de coupés.

Al snel klimmen mannen in de bagagenetten en zitten anderen op de vloer in de nauwe gang.

Het is steenkoud en donker in de trein. Met veel te veel mensen op elkaar gepakt in de muf stinkende wagon wachten we op het vertrek. Het duurt zeker twintig minuten voordat de trein zich krakend in beweging zet. Langzaam schuiven de huizen aan ons voorbij. De mannen in de gang zingen vaderlandse liedjes. Het klinkt luid en doorspekt met angst voor wat er met hen gaat gebeuren.

Naast mij zit een man die door het raam kijkt; hij ziet er deftig uit. Hij veegt met zijn hand over het glas en kijkt naar de hemel.

Het mannetje dat tegenover hem zit, buigt naar hem toe en vraagt: ‘Is er wat te zien?’

‘Niets bijzonders,’ zegt de man naast mij. ‘Ik kijk naar de sterren. Als ik de Grote Beer zie, kan ik bepalen in welke richting we gaan.’

Na enkele minuten zegt hij tegen de man die tegenover hem zit: ‘We rijden naar het oosten.’

De man tegenover hem is duidelijk van een ander soort, een kleine man met werkhanden.

‘Dat is niet zo mooi,’ zegt hij.

De anderen in de overvolle coupé bemoeien zich er nu ook mee.